International Scientific and Practical Conference Samarkand Institute of Economics and Service
Vol. 1 Issue 1 | pp. 291-293 **| ISSN:** XXXX-XXXX
Available online @ https://globalconf.net/index.php/samisi

Article

"Yashil" iqtisodiyotni baholashda iqtisodiy tahlil metodologiyasini qo‘llash: ajralish ko‘rsatkichlari asosida Yevropa Ittifoqi va O‘zbekistonni taqqoslash

Berdikulova I.R.*[1]

1. Iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand iqtisodiyot va servis instituti. Samarqand iqtisodiyot va servis instituti, “Yashil iqtisodiyot va xalqaro biznes” kafedrasi, Samarqand shahri.

* Correspondence: irodaberdikulova82@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada yashil iqtisodiyotga o‘tish natijalarini baholashda qo‘llaniladigan iqtisodiy tahlil usullari tizimlashtirilgan. Tapio elastiklik koeffitsiyenti va OECD ajralish omili asosida Yevropa Ittifoqi va O‘zbekiston qiyoslangan. Yevropa Ittifoqida kuchli (mutlaq), O‘zbekistonda kuchsiz (nisbiy) ajralish aniqlangan, mutlaq ajralishning chegaraviy sharti asoslangan.

Kalit so‘zlar: yashil iqtisodiyot, ajralish, Tapio elastikligi, uglerod intensivligi, iqtisodiy tahlil.

Citation: Berdikulova I.R "Yashil" iqtisodiyotni baholashda iqtisodiy tahlil metodologiyasini qo‘llash: ajralish ko‘rsatkichlari asosida Yevropa Ittifoqi va O‘zbekistonni taqqoslash. Institute of Economics and Service 2026, 1(1), 291-293.

Received: 12th Aug 2026
Revised: 26th SSep 2026
Accepted: 18th Oct 2026
Published: 22th Nov 2026

Copyright: © 2026 by the authors. Submitted for open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

1. Kirish

Yashil iqtisodiyotga o‘tish siyosatining samaradorligini baholash ishonchli metodologik vositalarni talab etadi. YaIM, investitsiyalar va bandlik kabi an’anaviy ko‘rsatkichlar iqtisodiy o‘sishning ekologik bahosini aks ettirmaydi, shu sababli ekologik bosim va iqtisodiy faollik o‘rtasidagi bog‘liqlikni o‘lchovchi ko‘rsatkichlar keng qo‘llanilmoqda [1].

YeI 2050-yilgacha iqlim neytralligini huquqiy maqsad sifatida belgilagan [2], O‘zbekiston esa 2030-yilgacha YaIM birligiga to‘g‘ri keladigan emissiyani 2010-yilga nisbatan 35 foizga qisqartirish majburiyatini olgan [3]. Mutlaq va nisbiy maqsadlarni qiyoslash yagona tahliliy yondashuvni talab qiladi. Tadqiqot maqsadi – ajralish ko‘rsatkichlari asosida YeI va O‘zbekistonning yashil o‘tish natijalarini qiyosiy baholash.

2. Adabiyotlar sharhi

Iqtisodiy o‘sish va ekologik bosim o‘rtasidagi bog‘liqlik tadqiqotlarining birinchi yo‘nalishi ekologik Kuznets egri chizig‘i gipotezasidir. M. Shahbaz va A. Sinha bu boradagi natijalar mamlakatlar, davrlar va ekonometrik usullarga qarab sezilarli farqlanishini ko‘rsatgan [4]. Ikkinchi yo‘nalish – ajralish tahlili: D. Wiedenhofer va hammualliflar nisbiy va mutlaq ajralishni qat’iy farqlash zarurligini ta’kidlaydi [5], Y. Wu, Q. Zhu va B. Zhu esa rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarda ajralish tendensiyalari turlicha ekanini aniqlagan [6]. Uchinchi yo‘nalish OECD ko‘rsatkichlar tizimiga asoslangan kompozit indekslardir [1]. O‘zbekiston uchun bu usullarni YeI tajribasi bilan qiyosiy qo‘llash bo‘yicha tadqiqotlar cheklangan.

2. Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda Tapio elastiklik koeffitsiyenti qo‘llanildi:

$$e = (\Delta E / E_0) / (\Delta Y / Y_0), \quad (1)$$

bu yerda E – issiqxona gazlari emissiyasi; Y – real YaIM. YaIM o‘sganda $e < 0$ kuchli (mutlaq) ajralishni, $0 \le e < 0{,}8$ kuchsiz (nisbiy) ajralishni, $0{,}8 \le e \le 1{,}2$ bog‘liq o‘sishni bildiradi [6]. Shuningdek, OECD ajralish omili va intensivlikning o‘rtacha yillik pasayish sur’ati hisoblandi:

$$DF = 1 - (E_t/Y_t) / (E_0/Y_0); \quad r = 1 - (1 - DF)^{(1/T)}, \quad (2)$$

bu yerda T – davr uzunligi (yil). Ma’lumotlar Yevropa Komissiyasi [7], UNFCCC [8] va EDGAR [9] manbalaridan olindi.

3. Tahlil va natijalar

YeIda 1990–2023-yillarda sof emissiya 37 foizga kamaygan, YaIM esa 68 foizga o‘sgan [7]. O‘zbekistonda 2010–2022-yillarda emissiya intensivligi 40,6 foizga pasaygan [8], umumiy emissiya esa 192,4 mln t dan 206,9 mln t CO_2-ekv.ga (7,5 foiz) oshgan [9]. Bu ikki ko‘rsatkichdan real YaIMning taxminiy o‘sishi $1{,}075 / 0{,}594 - 1 \approx 81\%$ ekani kelib chiqadi, bu 2010–2019-yillardagi o‘rtacha 6 foizdan yuqori yillik o‘sish sur’atiga mos keladi [10]. Hisob-kitob natijalari 1-jadvalda berilgan.

1-jadval. YeI va O‘zbekistonda ajralish ko‘rsatkichlari

Ko‘rsatkich	YeI (1990–2023)	O‘zbekiston (2010–2022)
Emissiya o‘zgarishi, %	−37,0	+7,5
Real YaIM o‘zgarishi, %	+68,0	≈ +81
Tapio koeffitsiyenti (e)	−0,54	≈ 0,09
Ajralish omili (DF)	0,63	0,41
Intensivlikning o‘rtacha yillik pasayishi (r), %	2,9	4,2
Ajralish holati	kuchli (mutlaq)	kuchsiz (nisbiy)

Manba: [7–10] ma’lumotlari asosida muallif hisob-kitobi. O‘zbekiston bo‘yicha qiymatlar turli bazalar uyg‘unlashtirilgani sababli taxminiy.

Natijalar muhim jihatni ochib beradi: O‘zbekistonda emissiya intensivligi YeIga qaraganda tezroq (yiliga 4,2% ga nisbatan 2,9%) pasaygan, biroq yuqori iqtisodiy o‘sish tufayli mutlaq emissiya o‘sishda davom etgan. Mutlaq ajralish sharti $(1 + g)(1 - r) < 1$, ya’ni $r > g / (1 + g)$ ko‘rinishida ifodalanadi, bu yerda g – YaIMning yillik o‘sish sur’ati. Yillik o‘sish 5,5–6 foiz bo‘lganda intensivlik yiliga kamida 5,2–5,7 foizga pasayishi lozim. Demak, O‘zbekiston mutlaq ajralishga erishishi uchun intensivlikning pasayish sur’atini joriy darajadan taxminan 1–1,5 foiz punktga oshirishi talab etiladi.

YeIda esa iqtisodiy o‘sish sur’atlari past bo‘lgani sababli o‘rtacha intensivlik pasayishi mutlaq ajralishni ta’minlashga yetarli bo‘lgan. Bu ajralish ko‘rsatkichlarini o‘sish dinamikasidan alohida talqin qilish noto‘g‘ri xulosalarga olib kelishi mumkinligini ko‘rsatadi.

4. Xulosa va takliflar

Tadqiqot natijasida YeIda kuchli, O‘zbekistonda kuchsiz ajralish holati aniqlandi va mutlaq ajralish uchun intensivlik pasayishining chegaraviy sharti $(r > g/(1 + g))$ asoslandi. Yashil iqtisodiyot monitoringini takomillashtirish uchun uch bosqichli metodologik tizim taklif etiladi: birinchidan, Tapio koeffitsiyenti va ajralish omilini har yili hisoblab, milliy yashil o‘sish ko‘rsatkichlari tarkibida e’lon qilish; ikkinchidan, Kaya ayniyati asosida emissiya o‘zgarishini aholi, daromad, energiya intensivligi va energiyaning uglerod intensivligi omillariga dekompozitsiya qilish [11]; uchinchidan, hududlar kesimida entropiya usulida vaznlangan kompozit yashil o‘sish indeksini shakllantirish. Buning uchun milliy emissiya inventarizatsiyasini YaIM statistikasi bilan muvofiqlashtirish va hududiy emissiya hisobini yo‘lga qo‘yish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. OECD. Green Growth Indicators 2017. – Paris: OECD Publishing, 2017.
2. Regulation (EU) 2021/1119 (European Climate Law). – 30.06.2021.
3. Republic of Uzbekistan. Updated Nationally Determined Contribution. – UNFCCC, 2021.
4. Shahbaz M., Sinha A. Environmental Kuznets curve for CO_2 emissions: a literature survey // Journal of Economic Studies. – 2019. – Vol. 46(1). – P. 106–168.
5. Wiedenhofer D. et al. A systematic review of the evidence on decoupling of GDP, resource use and GHG emissions, part I // Environmental Research Letters. – 2020. – Vol. 15(6). – 063002.
6. Wu Y., Zhu Q., Zhu B. Comparisons of decoupling trends of global economic growth and energy consumption between developed and developing countries // Energy Policy. – 2018. – Vol. 116. – P. 30–38.
7. European Commission. Climate Action Progress Report 2024. COM(2024) 498 final.
8. UNFCCC. Facilitative multilateral consideration of progress: Uzbekistan. Q&A. – 2025.
9. Crippa M. et al. GHG emissions of all world countries – 2023 Report. – Luxembourg: Publications Office of the EU, 2023.
10. OECD. Financing Uzbekistan's Green Transition. – Paris: OECD Publishing, 2023.
11. IPCC. Climate Change 2022: Mitigation of Climate Change. Working Group III Contribution to AR6. – Cambridge University Press, 2022.